

O'ZBEK TILIDA SO'ZLASHUVCHILAR UCHUN XITOIY TILINI O'RGANISHDA TONAL INTERFERENSIYA MUAMMOLARI

Bosimova Iroda Yorqin qizi

O'zbekiston Davlat Jahon tillari Universiteti

Filologiya va tillarni o'qitish xitoy tili, 1-bosqich talabasi

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 12.01.2026

Revised: 13.01.2026

Accepted: 14.01.2026

KALIT SO'ZLAR:

*o'zbek tilida
so'zlashuvchi
o'quvchilar, tonal
interferensiya, tonal
idrok, uchinchi ton,
lingvistik interferensiya,
fonetik interferensiya,
xitoy tilining fonetikasi,
segmental kompozitsiya*

Ushbu maqolada o'zbek tilida so'zlashuvchilar mandarin tilini o'rganishda duch keladigan tonal interferensiya muammolari ham lingvistik, ham psixolingvistik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Mandarin tilining tonal xususiyatlari va o'zbek tilining tonal bo'lmagan fonetik tizimi o'rtasidagi farqlar bu interferensiyaning asosiy sababi sifatida aniqlangan. Maqolada shuningdek, tonal interferensiyaning mohiyati tushuntiriladi va o'zbek tilini o'rganuvchilar orasida uchraydigan asosiy shakllar, masalan, ohanglarni tushirib qoldirish, ikkinchi va uchinchi ohanglarni farqlay olmaslik, uchinchi ohangning fonetik variantlarini noto'g'ri ishlatish va ohanglarni tekis yoki bir tekisda chiqarish kabi masalalar muhokama qilinadi. Bundan tashqari, tonal xatolarning muloqotga salbiy ta'siri va ularning muloqot samaradorligiga ta'siri ilmiy nuqtai nazardan tushuntiriladi

So'nggi yillarda xitoy tilini o'rganish darajasi dunyo miqyosida oshdi. Shu bilan birga, O'zbekiston ta'lim tizimida ham bu tilga bo'lgan ehtiyoj sezilarli darajada oshdi. Bunga sabab qilib Xitoy xalq Respublikasining iqtisodiy, siyosiy va madaniy ta'sirining kuchayishi, shuningdek, ta'lim va mehnat migratsiyasi jarayonlarining kengayishini olishimiz mumkin. Ammo xitoy tilining lingvistik tuzilishi, ayniqsa, fonetik tizimi o'zbek

tilidan katta farq qiladi. Shu sababli, til o'rganuvchilar turli xil fonetik xatolarga yo'l qo'yimoqda

Mandarin xitoy tili tonal tillar guruhiga mansub bo'lib, so'z ma'nosi bo'g'inining balandlik konturi orqali ifodalanadi. Bir xil fonematik tarkibga ega bo'lgan bo'g'inlar turli ohanglarda talaffuz qilinib, turli xil ma'nolarni bildirishi mumkin. Shu bois ham ton xitoy tilida leksik birlikning ajralmas qismi sifatida xizmat qiladi. Xitoy tilida to'rt leksik ton bo'lib, ular ovozning ko'tarilishi, pasayishi yoki tekis holatda talaffuz qilinishi bilan farq qiladi. Bundan tashqari, nutq jarayonida tonlar o'zaro ta'sirga kirishib, fonetik o'zgarishlarga uchraydi, ayniqsa, uchinchi tonning kontekstga qarab o'zgarishi o'rganuvchilar uchun alohida qiyinchilik tug'diradi.

O'zbek tilida esa ohang faqatgina emotsional yoki pragmatik ma'nosini ifodalaydi, leksik ma'no farqlovchi xususiyatga ega emas. Aynan shu jihat xitoy tilini o'rganishda interferensiyaning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. [2]

Birinchi navbatda, Lingvistik interferensiya va tonal interferensiya tushunchalarini tushunib olishimiz lozim. Lingvistik interferensiya deganda, til o'rganish mobaynida ona tilining fonetik, grammatik yoki leksik tizimi o'rganilayotgan chet tiliga salbiy ta'sir ko'rsatishi tushuniladi. Fonetik interferensiya esa odatda tovushlar, urg'u, intonatsiya va tonlarni noto'g'ri qo'llash orqali yuzaga keladi.

Tonal interferensiya fonetik interferensiyaning bir turi bo'lib, u, asosan, tonal tizimga ega bo'lmagan til vakillarida kuzatiladi. O'zbek tilida so'zlashuvchilar xitoy tilidagi tonlarni mustaqil fonetik birlik sifatida emas, balki ikkilamchi prosodik element sifatida biladilar. Bu esa ularning tonlarni tushirib qoldirishi yoki noto'g'ri qo'llashiga olib keladi.[3]

O'zbek talabalarda tonal interferensiyaning kelishining bir necha sabablarini ko'rib chiqishimiz mumkin. Talabalarda tonal interferensiya birinchi navbatdagi o'zbek tilining fonetik tizimi bilan bog'liq. Tilda pitch ya'ni yuqori leksik ahamiyat anglatmaganligi sababli, talabalarning xitoy tilidagi ohang farqlarini muhim deb hisoblamaslikka moyilligi bo'ladi. Tonni darajali unsur deb o'ylaydilar, ya'ni ular talaffuz vaqtida bo'g'inining segmental (fonema, bo'g'in, tovushlarning ketma-ketligi) berib tarkibiga e'tibor. Psixolingvistik tufayli ham bunga sabab bo'ladi, bundan tashqari. Eshitish orqali farqlash, qisqa vaqtli fonetik xotira va tonal idrokning rivojlanmaganligi talabalarning tonlarni erkin qo'llashiga to'sqinlik qiladi. Dars jarayoni tonal mashg'ulot kuchli emasligi bu muammoni yomonlashtiradi.[4]

Shunday qilib, o'zbek tilida so'zlashuvchilarida qaysi ko'rinishdagi tonal interferensiyalar mavjud? Xitoy tilini o'rganayotgan talabalarda tonal muammolar bir necha tipik tarzda chiqadi. Tonning umuman tushirib qoldirilishini eng ko'p yuzaga kelgan ko'rinishlardan biri desak yangilashmaymiz. Lekin ohangga e'tibor qaratmaydilar, talabalar so'zni to'g'ri talaffuz qilishi mumkin. Buning uchun esa so'z xitoy tilida tabiiy eshitilmaydi yoki umuman boshqa ma'noni anglatadi. [2]

Ikkinchi va tonni farqlashda jiddiy muammolar, shuni ham aytish kerakki. Ikki tonning akustik o'xshashligi, ayniqsa, nutq dasturida talabalarining ularning bir ohang deb yordamiga olib keladi. Almashtirib yubordilar buning natijasida ular ko'tariluvchi ohang bilan past-ko'tariluvchi ohangni.

Uchinchi ton bilan bog'liq muammolardan yana biri bu uning fonetik o'zgarishini noto'g'ri qo'llashdir. Nutq jarayonida uchinchi ton ko'pincha to'liq past-ko'tariluvchi shaklda emas, balki qisqartirilgan holda talaffuz qilinadi. O'zbek talabalarida esa bu qoidani unutib, bu tonni barcha holatlarda bir xil talaffuz qilishga harakat qiladilar, bu sun'iy va noto'g'ri talaffuzga sabab bo'ladi.[1]

Bundan tashqari, so'z ichida yoki gapda tonlarni tekislab yuborish holati ham keng tarqalgan. Ya'ni til o'rganuvchilar gapni umumiy intonatsiya bilan aytib, alohida bo'g'inlarning tonal mustaqilligini yo'qotadilar. Bu esa gap jarayonida ton barqarorligi saqlanmasligiga va nutq xitoy tiliga xos ohangdan yiroqlarishiga olib keladi. Bunday holat odatda tinglovchi tomonidan tushunmovchilikka sabab bo'ladi.[3]

Tonal interferensiya faqatgina fonetik xato bo'libgina qolmay, kommunikativ muammo sifatida ham qaralishi mumkin. Tonlarni qo'llashdagi muammolar sababli so'z ma'nosi o'zgaradi yoki nutq noaniq bo'lib qoladi. Muloqot jarayonida tushunmovchilik, noto'g'ri talqin va hatto kommunikativ uzilishlar yuqoridagi muammolar sababli yuzaga keladi. Ayniqsa akademik yoki rasmiy muhitda bunday xatolar til o'rganuvchining kompetensiyasini susaytiradi.

Umuman olganda, xitoy tilini o'rganayotgan o'zbek talabalarda tonal interferensiya muammosi chuqur lingvistik va psixolingvistik omillarga borib taqaladi. Ona tilida tonal tizimning mavjud emasligi, tonal idrokning yetarlicha rivojlanmaganligi va metodik amaliyot kamchiligi ushbu muammoning sabab bo'lishiga asosiy turtkilardir. Tonal interferensiya turli korinishlarda namoyon bo'lib, talaffuz sifati va kommunikativ samaradorlikka jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Norboyev K.O. Xitoy tili fonetikasi va uning o'ziga xos xususiyatlari.
- [2] Raxmatullayeva D.M. O'zbek talabalarning xitoy tilini o'rganishidagi fonetik interferensiya muammolari.
- [3] Journal of Phonetics. Second language acquisition of Mandarin Chinese tones.
- [4] Frontiers in Psychology. Mandarin tone perception in second language learners.

